

DAGBOEK VAN EEN FILOSOOF

Walter Van Herck

Louis Dupré, *Een mens op weg. Dagboek*, Scherpenheuvel, Averbode, 2022, 272 p., ISBN 9789464452709, €27

Boeken met een leeslint zijn anders. Het lint wijst op de wenselijkheid van een onderbroken lectuur. De onderbrekingen brengen ruimte voor rustige mijmeringen en voor pauzes tussen uiteenlopende onderwerpen. Het dagboek van Louis Dupré is zo'n boek met een leeslint.

Louis Dupré (1925-2022) kan de Vlaamse lezer bekend zijn van bijvoorbeeld *Terugkeer naar de innerlijkheid* (samen met Edith Cardoen, 1983) of *Licht uit Licht. Een inleiding in de christelijke mystiek* (1983). Het ging telkens om aanpassingen van Engelstalige boeken, die de Yale-professor schreef sinds zijn vertrek naar de VSA. Er zouden nog vele boeken volgen, waaronder zijn beroemde ideeënhistorische trilogie over de overgang naar de moderne tijd, de verlichting en de romantiek. In 2010 kwam Louis Dupré terug naar Vlaanderen. Bij die gelegenheid selecteerde hij zelf een aantal fragmenten waaruit geput zou kunnen worden voor latere publicatie. Deze dagboeknotities werden oorspronkelijk in het Engels geschreven en liggen nu voor in een vlotte vertaling van Maria ter Steeg. Edith Dupré-Cardoen verzorgde een Ten Geleide, Herman De Dijn schreef bij wijze van uitleiding een terugblik op leven en werk van Louis Dupré.

Louis Dupré is een specialist in de godsdienstfilosofie, maar hij is geen man van specialismen. Hij wilde een 'aandachtig' – ook in de oud-Nederlandse betekenis van spiritueel – leven leiden en vasthouden wat hij beleefde, dacht en las. Zijn dagboek getuigt van een enorme nieuwsgierigheid en van een brede belangstelling.

Reizen is één van de terugkerende thema's en het boek opent met een notitie over 'heilige plaatsen'. In de crypte van de heilige Jakobus in Compostella meent hij met 'overweldigende zekerheid' een totaal andere werkelijkheid gewaar te worden. Op eenzelfde manier wordt hij geraakt in Loyola, in Avila, in Siena. In Banneux knielt hij neer 'om het bezoekersgedrang te vermijden' en plots vult een 'machtig en onweerstaanbaar besef van aanwezigheid' zijn geest. Deze gevoeligheid is niet beperkt tot christelijke plekken. In Cumae bij Napels, 'waar volgens Vergilius de Sibille haar orakels sprak' liep hij als jongeling de rotsholte binnen. Er was niemand en Dupré kijkt uit over de zee en het leek hem alsof 'ik zag wat de Grieken hadden gezien' (11). Helemaal bevlogen wordt hij als hij

constateert dat hij helemaal alleen is en in volledige stilte de trappen naar de tempel van Apollo op kan lopen. Hij citeert Hölderlin en verstilt bij een plek waar ooit ‘de stemmen van de goden gehoord waren’ (48). Alle reizen van Louis Dupré blijken pelgrimstochten te zijn. In Mexico versmelt zijn belangstelling voor een barokke kathedraal met zijn interesse in de Azteekse cultuur (76). In Portugal bezoekt hij drie cisterciënzerkloosters (97). In Vézelay wordt Gods oecumenische liefde bewonderd (147), in Istanboel groeit het besef van de kwetsbaarheid van elke historische godsdienst (174), in de Tunesische woestijn omarmen hemel en aarde elkaar bij schemeravond (188). Er volgen vele reizen, o.a. naar Sicilië (209), Assisi en Norcia in Umbrië (232), de Mont-Saint-Michel (239) en Deventer (243). Na elke reis is hij blij terug te komen in de stilte van zijn huis in Zuid-Connecticut. Op het einde van zijn straat begint een ruw pad. Daar verwijlt hij vaak met een dichtbundel. Soms dijt het landschap er plotseling uit en lijkt er ‘samen te vallen met halfvergeten plekken uit mijn vroege jeugd’ (254). In geluk hier en nu komt alles samen.

Het is onmogelijk om de volle breedte en diepgang van deze notities recht te doen. Reflecties over muziek (Messiaen, Monteverdi, Wagner) wisselen af met beschouwingen over literatuur (Thomas Mann, Rilke, Goethe, de Griekse tragedies, Italo Calvino, Joseph Conrad, Edith Wharton, 2 x Graham Greene, Günter Grass, Virginia Woolf, Claudio Magris, Daniel Defoe, Schiller, Giovanni Verga, Tomasi di Lampedusa, Leo Tolstoj, T.S. Eliot) en schilderkunst (Miro, Slüter, Vermeer, Friedrich, Spillaert). Ook politieke commentaren en spirituele lectuur moeten hier onbesproken blijven om nog een inblik te kunnen geven in de godsdienstfilosofische bespiegelingen van Dupré.

Wanneer een jongetje nabij Frascati in een diepe put is gevallen en overlijdt, grijpt Dupré het tragische voorval aan om na te denken over de effectiviteit van het gebed. Gebed had de jongen niet kunnen redden. Dupré vraagt: ‘Wat is de betekenis van Gods “goedheid”?’ (60) Hij ziet geen antwoord. ‘Maar zeker lijkt me dat wij normaal gesproken er niet op moeten rekenen dat God ons komt redden uit de keten van natuurlijke oorzaken.’ Daarmee is duidelijk dat de betekenis van gebed en goddelijke goedheid op een heel ander plan gezocht moeten worden.

Gegeven deze gedachte die God buiten de natuurlijke orde houdt, is het merkwaardig dat hij enkele pagina’s verder van mening is dat de religie gelijke tred moet houden met de wetenschap (73). We zouden ‘bereid moeten zijn om de beginselen van die traditie kritisch te verantwoorden in het licht van de moderne wetenschap’ (74). Religie moet de wetenschap in elk geval erkennen, maar wetenschap op zich is nooit voldoende. Waar het hem uiteindelijk om te doen is, is een soort historisch besef. Het religieus geloof is niet meer mogelijk als een onmiddellijke houding. Het gewijzigde wereldbeeld houdt de noodzaak in van een intellectuele contextualisering. ‘Want hoe waar het ook is dat het opbouwen van een inclusieve culturele horizon meer vereist dan wat wetenschappelijk onderzoek naar de waarneembare werkelijkheid ons oplevert, de stap in het geloof moet intellectueel ondersteund worden middels een *intelligo ut credam*: ik moet

trachten te begrijpen om te kunnen geloven.’ (75) Dat is wat hij bedoelt met: ‘geloof moet kritisch omarmd worden, anders zal het spoedig geheel verworpen worden’ (94). Er moet ook een intellectuele aantrekkelijkheid van het geloof zijn die verwijst naar een instemming van de wil, naar de rol van het verlangen. ‘We moeten aanvaarden dat geloof niet louter kennis is, ...’ (95). In die lijn merkt hij knap op: ‘In de godsdienst functioneren zelfs ideeën primair als symbolen, niet als logische begrippen of als schakels in een logische redenering.’ (96) Godsdienst is zelfs in eerste instantie nooit een kwestie van leerstellingen: ‘Ze is een manier van leven die probeert te beantwoorden aan idealen die hun aanhangers beschouwen als goddelijk geïnspireerd. (...) Thomas van Aquino rangschikte met grote wijsheid *godsdienst* onder de *morele deugden*, en deze zijn in beginsel universeel en inclusief.’ (102)

Hoe verder we in het boek vooruitkomen, hoe meer Dupré de eigenheid van het religieuze spreken beklemtoont. Zijn lezing van de paasverschijningen (138) brengt aan het licht dat hier een andere betekenis van ‘werkelijk’ geldt, want Jezus komt bijvoorbeeld binnen door gesloten deuren. Hij wordt bovendien niet meteen herkend door mensen die maanden, jaren met hem optrokken. Zelfs na herkenning verdwijnt ‘het waas van vreemdheid’ niet. Hij beseft beter hoe die aanwezigheid moet worden opgevat door de lectuur van Joseph Maréchal sj, *Sentiment de présence chez les profanes et chez les mystiques*. Een andere Franse denker die grote betekenis heeft voor Dupré is Jean Guitton. Guitton noemt de verschijningen van Jezus na diens dood zonder meer hallucinaties. Dat is een neutrale beschrijving volgens Dupré en daarmee is niets gezegd over echt of onecht. Ook in de mystiek is er een overweldigend gevoel van aanwezigheid. Geen van deze ervaringen vormt een empirisch bewijs voor de verrijzenis van Christus (141), maar dat doet niets af aan de echtheid van de ervaring zelf.

De theologie is fascinerend voor Dupré, maar ze roept ook tegenzin op (167). Ze stimuleert tot religieus leven, maar vervreemdt er ook van. Dat laatste wordt duidelijk bij zijn behandeling van de vraag ‘Wie is Jezus?’ (198). Na bespreking van o.a. de concilies van Nicea, Efese en Constantinopel schrijft hij naar aanleiding van het leerstuk van de twee wilsvormen van Christus op dat laatste concilie: “Het leerstuk breidde zich steeds verder uit zonder dat het er begrijpelijker op werd. Geen distinctie bleek subtiel genoeg om het mysterie van de incarnatie te verhelderen. De gelovigen liepen weg bij deze stervende theologie, kennelijk was een impasse bereikt in de theologische omschrijving van de identiteit van Jezus.” (199-200) Positief vindt hij dat er grenzen werden bepaald waarbinnen gedacht kan worden over Christus, maar het wordt nooit coherent, hooguit zonder al te veel tegenspraak. Met de godsdienstwetenschap is het niet beter gesteld (233). Sociologie geeft inzicht in opgang en verval van een religie, maar ‘kon toch maar weinig inzicht verschaffen in wat godsdienst op zichzelf is’. Ook psychologie is op dat vlak teleurstellend. Meer soelaas vindt Dupré bij de fenomenologie van de religie. Auteurs als Eliade, van der Leeuw, Bredens, Solokowski, Tillich en Otto worden met instemming aangehaald. De meeste

mensen ‘hebben ooit wel eens de ervaring gehad dat het leven uiteindelijk goed is. Dat er een bestaansgrond is die buiten het leven zelf ligt.’ (234) Dit is een immanente ervaring, die niet noodzakelijk gevolgd wordt door een acte van geloof. Maar dit is de transcendente bron van elk geloof.

Wie bijzonder geraakt wordt door die bron, kan opklimmen tot heiligheid. Zo verschijnt ook de vraag wat heiligheid betekent en wat heiligen voor ons kunnen doen (251). Heiligen navolgen blijkt vaak onmogelijk. Dupré bedenkt zich het volgende: ‘Een bijzonder ernstige handicap voor navolging hebben diegenen onder de heiligen die nooit bestaan hebben. Toch blijven ze op de kalender staan. Al zijn er vragen en bedenkingen. Ik zou hen allemaal missen als de kerk hun gedenkdagen zou verwijderen uit de liturgische jaarkalender.’ (251) Drie heiligen waren voor een tijd elke geloofservaring kwijt: Vincentius a Paulo, Theresa van Lisieux en Moeder Teresa. ‘Maar al deze drie ‘ongelovige’ heiligen waren heldhaftig doorgegaan met hun leven in geloof en naastenliefde. Diep in zichzelf wisten zij dat het juist was trouw te blijven aan de God die zij niet meer als bestaand ervaarden.’ (252) Dupré blijft zelf ook trouw, zelfs aan heiligen die nooit bestaan hebben.

Naast een groot onderzoeker was Dupré een gedreven en geliefd docent. Ook dat schemert door. Hij nodigt zijn postdoctorale onderzoekers jaarlijks uit voor een namiddag in zijn tuin (131). Hij brengt een Goede Vrijdag door in de studentenkapel van Yale en noteert: ‘Christenen zijn misschien met veel geloofsartikelen niet langer vertrouwd, vele aanwezigen hier weten misschien niet eens wat de traditie leert. Maar ze hebben begrepen wat de symbolen betekenen, en dat is belangrijker.’ (184)

In het trendgevoelige milieu van de menswetenschappen zijn er ook kritische kanttekeningen te maken. Zo voelt hij zich op zijn ongemak bij een sessie met Derrida. De vererende toehoorders wilden Dupré taxeren als ofwel bekeerling ofwel criticus. Dupré wilde geen van beide zijn. Hij zag in de ogen van studenten en collega’s hoe ze zich afvroegen ‘met hoeveel afstand en/of collegiale vriendelijkheid zij hem moesten ontvangen.’ (60) Daarmee beschreef hij een scène die zich in het academische milieu nog dagelijks herhaalt, nu met andere trends.

Enigszins in die lijn is ook zijn bespreking van Goethes *Faust* (50). Hij herinnert zich dat de laatste verleiding die Mefistofeles voor Faust in petto heeft niet de zinnelijke verleidingen betreft, maar de verleiding van een doorgeslagen activisme. Zou Faust zijn dadendrang niet beter ‘wijden aan de verbetering van de menselijke samenleving, of dat bijdraagt tot het geluk van individuele mensen of niet?’ (51). Individuele mensen opofferen in het licht van zoveel belangrijkere abstracte idealen? Dat is het begin van moreel verderf.

Vanzelfsprekend vraagt hij zich af welke toekomst de studenten wacht. Bij een bezoek aan Notre Dame University noteert hij dat ze daar een katholieke opleiding krijgen, maar zijn ze dan wel voorbereid op de culturele heterogeniteit die hen wacht als ze die besloten campusgemeenschap verlaten (238)?

Het persoonlijke leven van Louis Dupré was getekend door hard werken. Hij stemt in met Leonard Woolf, de man van Virginia Woolf, die aantekende dat ze beiden elke ochtend wilden werken, 7/7 en elf maanden per jaar. ‘Voor mijzelf maakte ik ook zo’n dagschema. En op mijn bureau ligt een kaartje waarop ik schreef: “Werk alsof je voor altijd in leven zou blijven. Leef alsof je vandaag zou sterven”.’ (126)

Hoe dynamisch ook, Dupré weet dat hij een leven lang met het verleden bezig is geweest (208). Het besef groeit dat op zijn oude dag de toekomst het verleden heeft ingehaald, er rest geen toekomst meer. De ervaring van eindigheid keert steeds weer terug. Reeds in 1982 heeft hij een droom : ‘Een paar weken geleden droomde ik dat ik bij de doden was. ... Ik voegde me probleemloos onder hen.’ (64) Tien jaar later droomt hij opnieuw, dit keer dat hij zijn eigen graf moet graven en daar nergens plek voor vindt. Het droomrelaas wordt aangevuld met een hilarische jeugdherinnering – met ontroerende eerlijkheid verteld – waarbij hij als misdienaar achteruit stappend onverhoeds in een grafkuil viel. De rouwende omstaanders konden hun lach niet onderdrukken toen zijn hoofd opnieuw verscheen boven de grafrand. (110) Hij wil zijn eigen vergeetachtigheid aanvaarden en ook aanvaarden vergeten te zullen worden. ‘De stilte die straks zal vallen over mijn leven en die zich al aankondigt in mijn toenemende doofheid kan niettemin een wezenlijke rol spelen in mijn verhouding tot de ongekende, onbegrijpelijke maar liefhebbende God.’ (170) Alleen via lijden en opoffering krijgen we toegang tot onze verborgen mogelijkheden, schrijft hij een bladzijde verder. Te midden de lasten van de ouderdom, de doofheid en de hese stem, wil hij dankbaar zijn en niet klagen (250).

In zijn behandeling van T.S. Eliot’s *The Four Quartets* schrijft hij: ‘Alles wat we doen reikt verder dan de oorspronkelijke bedoeling die we hadden. Pas aan het eind zal duidelijk zijn waar we eigenlijk op doelden. De ware betekenis blijft verborgen totdat het doel van de handeling volledig onthuld is. Desondanks zal soms tussendoor die uiteindelijke bestemming zichtbaar zijn.’ (231) Dit gevoel van lotsbestemming is misschien al vroeg in zijn jeugd begonnen. Zo verhaalt hij over zijn fietstocht naar school: ‘Het dorp Veerle, waar ik in mijn jeugd woonde, was omringd door naaldwouden. Elke dag fietste ik door het bos naar school, en na zo’n vijftien kilometer reed ik een steile heuvel op. Dan zag ik plotseling vanaf de heuveltop beneden mij de Demervallei liggen en midden daarin het oude stadje Diest, waar mijn Latijnse school was. Boven dit prachtige panorama ging een grote rode zon op over een nieuwe dag.’ Die ervaring verrast hem. Ze is het gevolg van een indringende kennismaking met lyriek en de daaruit resulterende bewustwording van wat schoonheid is. Hij vraagt zich af: ‘Hoe kan het toch dat ik over het hoofd zag wat ik bijna elke dag had gezien?’ (206) Ongetwijfeld was dit één van de momenten waarop zijn bestemming doorschemerde in dit plotse besef dat zien en lezen ‘in één mysterieuze ervaring’ samenbracht.

Dupré had grote bewondering voor Hans-Georg Gadamer. Hij zat ooit aan het ontbijt met hem: ‘... had ik het voorrecht lang aan het ontbijt te zitten met een

man die door de jaren heen invloed had gehad op mijn denken. Omdat hij zijn opleiding en vorming had afgerond voor de Tweede Wereldoorlog, vertegenwoordigde Gadamer nog dat traditionele, wat plechtig type van de Duitse geleerde – enorm geleerd en van grote beschaving.’ (45) Hij herkende ‘in Gadamer een van de laatste vertegenwoordigers van de grote klassieke geleerdheid, die nadien openbloede tot een universeel humanisme” (ibid.) Wat Gadamer voor Dupré was, dat is hijzelf een beetje voor ons. Een boek lang mag de lezer aan tafel schuiven met Dupré. Het nawoord van Herman De Dijn eindigt niet voor niets met enige woorden over het meesterschap van Louis Dupré.